

Dialektik i praksis gennem tiderne

af Sten Ebbesen

Næsten et halvt århundredes studier af Aristoteles' *Sophistici Elenchi* har overbevist mig om at dette skrift, og dermed også *Topica*, er blevet til i et miljø hvor de ledende *magistri scientiæ* i Athen konkurrerede på livet løs, og hvor deres studenter ikke blot drev disputationsovelser internt i hver sin skole, men også tørnede sammen i offentlige disputationer med hinanden, skole mod skole, som surrogater for mester mod mester.¹ Det var den akademiske debats fødsel.

I det følgende skal jeg kursorisk gennemgå den lærde disputationers udvikling i tiden der fulgte. Vi har ikke mange oplysninger om dialektisk praksis i antikken, men lidt kan vi nok gætte. Når stoikerne lod det være et væsentligt træk ved den vise at han besidder dyden logik (på stoisk kaldet "dialektik") og dens underdyder *ἀπροπτωσία* "besindighed når det gælder om at samtykke eller ej", *ἀνεικαιότης* "standhaftighed over for uvederhæftigheder" og *ἀνελεγχία* "en sådan styrke i *logos* at man ikke af nogen uvederhæftighed føres til det modsatte af hvad man holder for sandt",² så er det et udtryk for at Zenon og co. ikke blot mente at ens filosofiske system skal være teoretisk usårligt, men også at de tænkte i baner der var præget af en filosofisk dagligdag hvor man hele tiden skulle passe på ikke i en disputation at blive sat til vægs, at blive gendrevet, hvilket jo i følge Aristoteles er hvad

-
1. Om *Sophistici Elenchi* og det billede skriftet giver af det filosofiske diskussionsmiljø i Aristoteles' Athen, se Ebbesen 2011 og Ebbesen & al. 2014: 101-108.
 2. Diogenes Laertius, *Vitæ Philosophorum* VII.47, i en gennemgang af hvad stoikerne mener: "Αὐτὴν δὲ τὴν διαλεκτικὴν ἀναγκαίαν εἶναι καὶ ἀρετὴν ἐν εἴδει περιέχουσαν ἀρετὰς· τὴν τ' ἀπροπτωσίαν ἐπιστήμην τοῦ πότε δεῖ συγκατατίθεσθαι καὶ μὴ τὴν δ' ἀνεικαιότητα ἰσχυρὸν λόγον πρὸς τὸ εἰκός, ὥστε μὴ ἐνδιδόναι αὐτῶ· τὴν δ' ἀνελεγχίαν ἰσχὺν ἐν λόγῳ, ὥστε μὴ ἀπάγεσθαι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἀντικείμενον".

hele disputationen går ud på: som spørger at gendrive og som svarer at undgå at blive gendrevet. Som det hedder i indledningen til hans *Topik*:³

Sigtet med denne disciplin er at finde en fremgangsmåde som tillader os ud fra acceptable præmisser at drage slutninger om et hvilket som helst problem der måtte blive forelagt os, og ikke at komme til at modsige os selv når vi skal forsvare en tese.

Det er velkendt at meget af det hellenistiske Akademis såkaldte skepticisme og probabillisme, og argumenterne for den, må være udviklet i meningsudvekslinger med stoikere. Hvad man sjældent tænker på er *hvordan* de to skoler tørnede sammen. Var det en litterær disput? Næppe primært. Var det kamindiskussioner mellem ledende filosoffer af de to retninger? Næppe, også bortset fra at det kneb med kaminerne i Athen. Var det uregulerede offentlige debatter? Næppe. Mit gæt er at det foregik under civiliserede former i regelbundne disputationer à la Aristotelsk dialektik – selv om også han var klar over at naturen nogle gange gik over optugtelsen, så en disputation kunne udvikle sig til en udveksling af skældsord eller brug af ufine tricks, som kunne tvinge selv en hæderlig disputant til at give igen med samme mønt.⁴

Det har hørt med til god træning at øve sig i at forsvare begge sider af en sag. Cicero kalder det i *De oratore* III.21.80 en *Aristotelicus mos* at argumentere *in utramque partem* om hvad som helst, men i III.27.107 gøres træning i den sport til et fælles karakteristikum for akademikere og peripatetikere. Akademikeren Karneades' to taler for og imod retfærdighed under filosofgesandskabets besøg i Rom 155 f.K.⁵ passer selvfølgelig fint ind i billedet af en repræsentant for en skole som hævder at der ingen sikkerhed er at finde om noget som helst, men lur mig om ikke det stoiske medlem af gesandtskabet, Diogenes fra

3. Arist., *Top.* I.1.100a18-21: “ Ἡ μὲν πρόθεσις τῆς πραγματείας μέθοδον εὐρεῖν ἀφ' ἧς δυνασόμεθα συλλογίζεσθαι περὶ παντὸς τοῦ προτεθέντος προβλήματος ἐξ ἐνδόξων, καὶ αὐτοὶ λόγον ὑπέχοντες μὴθὲν ἐροῦμεν ὑπεναντίου.” Repeteret til sidst i *Sophistici Elenchi* (SE 34.183b3-6): “οὐ μόνον τὸ λεχθὲν ἔργον ὑπεθέμεθα τῆς πραγματείας, τὸ λόγον δύνασθαι λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ ὅπως λόγον ὑπέχοντες φυλάξομεν τὴν θέσιν ὡς δι' ἐνδοξοτάτων ὁμοτρόπως.”

4. Se herom Ebbesen 2011.

5. Om Karneades' to taler, se Quintilian, *Institutio oratoria* XII.1.35: “Neque enim Academici, cum in utramque disserunt partem, non secundum alteram vivunt, nec Carneades ille, qui Romae audiente Censorio Catone non minoribus viribus contra iustitiam dicitur disseruisse quam pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse vir fuit.” Endvidere Lactantius, *Divinæ Institutiones* V.14.3-5. Laktants' tekst kan bekvemt findes i Long & Sedley 1987, bd. 2, s. 439.

Babylon, har dyrket samme sport, selv om han ikke stillede sin kunnen på det felt offentligt til skue på samme måde som Karneades.

At det peripatetiske medlem Kritolaos har dyrket disciplinen tør man gå ud fra som en selvfølge i lyset af hvad Cicero fortæller om peripatetikere og under hensyntagen til at Aristoteles selv havde anbefalet proceduren. I begyndelsen af sin *Topik* siger han om dialektikken:⁶

Den <forhåndenværende disciplin er også nyttig> med henblik på de filosofiske videnskaber, for når vi kan argumentere i begge retninger bliver det lettere at se hvad der er sandt og hvad der er falsk i hvert enkelt tilfælde.

På et tidspunkt i begyndelsen af krigen mellem Cæsar og Pompeius, hvor han er rigtig, rigtig deprimeret, giver Cicero sig til at holde taler for sig selv hvor han argumenterer *in utramque partem* om hvorvidt det er tilladeligt at anvende blokade og føre krig mod sit fædreland hvis det er kommet under en diktators styre.⁷ Gad vidst om ikke det er noget han har lært af sin ungdoms filosofilærer, stoikeren Diodot.⁸

Øvelse i at argumentere *in utramque partem* er godt for ens evne til at se en sags fulde kompleksitet, men man giver sig ikke i lag med den slags øvelser undtagen i en kultur hvor man forventer ved passende lejligheder at skulle argumentere med en modpart som holder på det ene, mens man selv skal forsvare det andet.

I *Tusculanere* møder vi en disputationsform der giver mindelser både om Platons Sokrates og om en middelalderlig kvæstion (hvorom mere nedenfor). En dialogdeltager, svareren, giver bolden op ved at sige *Videtur mihi* dit eller dat. Derpå giver Marcus Tullius sig så til som sokratiske spørger at gendrive svarerens tese.

6. Arist., *Top.* I.2.101a34-36.

7. Cicero, *Ep. ad Atticum* 9.4.

8. Om sine studier hos Diodot fortæller Cicero i *Brutus* 309. Stoisk dialektik, dvs logik, synes at have været den centrale del af Diodots pensum, men Cicero karakteriserer sammesteds dialektikken som en *quasi contracta et astricta eloquentia*, hvilket er en henvisning til Zenons kendte anskueliggørelse af forskellen mellem de to dele af den stoiske λογική: retorikken er som en åben og dialektikken som en knyttet hånd (se fx Cic., *Fin.* II.iv.17). Ciceros *eloquentia* synes at skulle repræsentere Zenons λογική, men ved at vælge netop det ord viser Cicero at han tænker på sin ungdoms dialektikundervisning som en træning i at tale, ikke blot i logisk analyse.

I to af Senecas breve (94-95) ser vi en en argumentationsform der minder endnu mere om en middelalderlig kvæstion. Et *Utrum ... an* spørgsmål stilles, en række argumenter for første alternativ gives, og derpå en refutation.⁹

Ægte disputation finder vi i Gregor af Nazianz' beskrivelse af en begivenhed fra hans og Basilios den Stores fælles studiedage i Athen omkring år 350 e.K. Det er lidt svært at se præcis hvad der foregik, for Gregor har iklædt sin beretning homeriske klæder, så det minder om en slagscene fra Iliaden. Men efter alt at dømme var Basilios respondent i en disputation med flere opponenter, nemlig en række medstuderende som havde rottet sig sammen mod ham fordi han var alt for klog. Til at begynde med er Gregor med i angrebet på Basilios, men da Basilios begynder at blive trængt, skifter Gregor side, og så får Basilios nye kræfter, og det ender med at han jager sine opponenter på vild flugt hen over den troiske slette idet han hamrer løs på dem med syllogismer: *παίων συλλογισμοῖς*.¹⁰

Der er næsten 800 år til det næste vidnesbyrd om en disputation. Henimod 1160 fortæller John of Salisbury om sine studiedage i Paris i 1130erne, hvor flere uafhængige videnskabsmestre havde slået sig ned som selvstændige erhvervsdrivende. Det var folk som Peter Abelard og Adam af Balsham, alle skrappe logikere.

John fortæller¹¹ at det dengang var et godt råd at tage en pose bønner med, når man gik til en disputation, for i de indviklede argumenter fæg det med negationer, så man let tabte tråden. For ikke at blive hægtet af skulle man så tage en bønne ud af posen hver gang der faldt en negation, og når sætningen så var færdig, skulle man se om bønnernes antal var lige eller ulige, for på den måde at afgøre om det samlede udsagn var affirmativt eller negativt.

Metoden har næppe været praktisabel i virkelighedens verden, men anekdoten peger hen på noget der givetvis har været en virkelig praksis, nemlig offentlige disputationer mellem medlemmer af forskellige skoler. John nævner ganske vist ikke at disputanterne i hans

9. Nærmere analyse af de to Seneca-brevs struktur i Ebbesen 1993: 16-17.

10. Gregorius Nazianzenus, *Oratio 43 in laudem Basilii Magni*, §17, Migne PG 36: 517-520: "προθυμίας πλησθεῖς, ἵνα τελέως αὐτὸν καθομηρίσω, ἔφερε κλονέων τῷ λόγῳ τοὺς γεννάδας ἐκείνους, καὶ παίων συλλογισμοῖς, οὐ πρὶν ἀνήκεν ἢ τελέως τρέψασθαι καὶ τὸ κράτος καθαρῶς ἀναδήσασθαι."

11. Johannes Salisberiensis, *Metalogicon* I.3, p. 11 Webb.

historie skulle være fra forskellige skoler, men der er godt med vidnesbyrd fra århundredet om at sådanne holmgange mellem repræsentanter for skolerne har fundet sted. Jeg gætter på at de oven i købet har været en hyppig foreteelse.¹²

Vi kender ikke 1100-tallets disputationsregler. Man har næppe helt fulgt Aristoteles' kogebog, i al fald ikke i begyndelsen af århundredet, for hans *Topik* var lidet kendt før ca. 1130 og fortrængte først i 1200-tallet Boethius' *De topicis differentiis* som lærebog i topik. Det Boethianske værk gik lige som Aristoteles' under betegnelsen *Topica*, men adskiller sig fra sin navne på flere måder, bl.a. ved ikke at indeholde disputationsregler. Til gengæld indeholder værket en teori om *hvad* et *topos* er for noget; det kan man bemærkelsesværdigt nok ikke læse hos Aristoteles.

I 1200-tallet dukker der flere former for disputationer op på skrift. Nogle af dem afspejler tydeligvis mundtlige handlinger, mens det i andre tilfælde er mere usikkert hvordan forholdet mellem skriftligt og mundtligt er.

En dominerende form i det skriftlige materiale er den skolastiske *quæstio*, kvæstionen, som navnlig var knyttet til gennemgangen af de autoritative tekster, som havde to hovedbestanddele: *lectio*, dvs eksegese, og *disputatio*, diskussion.¹³

En kvæstion starter med et spørgsmål der kan besvares med ja eller nej. Så argumenterer nogen for et nej, en anden eller andre for et ja, hvorefter læreren giver en begrundet afgørelse af sagen og tilbageviser de af de oprindelige argumenter, der ikke passer til hans løsning af problemet. Det ser dog ud til at kvæstionen tit i praksis har været en enmandsforestilling hvor det var læreren selv der forelagde argumenterne for nej og ja.

Ægte dialektisk duel har der derimod været i de såkaldte sofismer (*sophismata*), sådan som de bl.a. dyrkedes ved Paris' Universitet i det sene 1200-tal.¹⁴ Her er det en viderekommen student, en bachelarius, der har svarerens rolle. Den væsentligste del af øvelsen starter som en normal kvæstion med *rationes principales* imod og for en given påstand. Derpå afgør studenten sagen ligesom en magister ville gøre i en ordinær kvæstion, men så

12. Mere om dette emne i Ebbesen 2011 og Ebbesen & al. 2014: 101-102 (hvor henvisninger til yderligere litteratur). Se også Martin 2013.

13. Mere om kvæstioner i Ebbesen 2002: 62, Bloch & Ebbesen 2010: 77-98.

14. Mere om sofismer i Ebbesen 2002: 62-53, Bloch & Ebbesen 2010: 100-102.

kommer der en opponenter fra auditorium på banen. Han forsøger at vise at studentens løsning af hovedproblemet er forkert og hans argumentation ugyldig, og kan også argumentere for at studentens tilbagevisning af modargumenter ikke holder vand. Nu er det studentens tur til at forsvare sig, han skal vise sine evner som *respondens*, men opponenteren kan vende tilbage og kritisere respondentens svar, og sådan kan det gå ping-pong i flere omgange indtil studenten giver op eller diskussionen af en ny opponenter drejes i en anden retning. Når alle er trætte kommer den præsiderende magister på banen (evt. efter en tænkepause på et par dage) og leverer sin egen løsning på problemet såvel som en kritik af studentens og opponenterens argumenter på punkter hvor han ikke er enig med dem.

Denne disputationensform ligner stærkt den aristotelske derved at den responderende student skal forsvare en tese (hans løsning af det opkastede problem) mod angreb. Der er også terminologiske lån fra Aristoteles: bakkalaren kaldes, som nævnt, *respondens* i denne sammenhæng, og det spørgsmål han skal forsøge at afgøre kaldes et *problema*, selv om den mindre tekniske term *quæstio* også kan bruges.

Mens sofismedisputationerne nævnes i universitetsstatutter fra Paris, Oxford og andre steder, står der ikke in nogen statut noget om den form for disputation der kaldes *ars obligatoria*. Men der er nu så meget der ikke står noget om i statutterne.

I en obligationsdisputation¹⁵ er der præcis to deltagere, en spørger og en svarer, en *opponens* og en *respondens*, ganske som hos Aristoteles, og opponenterens klare mål er at drive respondenten til at modsige sig selv. Der er imidlertid to væsentlige forskelle: for det første vælger respondenten ikke frit hvilken tese han vil forsvare, han får den præsenteret i spørgeform ved disputationens begyndelse og *skal* sige *concedo* ("det indrømmer jeg") til den, om så spørgsmålet lyder "Er du et æsel?". Den anden store forskel er at respondenten skal følge bestemte regler for hvad han siger ja og hvad han siger nej til. For eksempel skal han i de fleste varianter af spillet sige *concedo* til en hvilken som helst påstand der er sand i den faktiske verden og irrelevant med henblik på den oprindelige teses sandhedsværdi, samt til enhver påstand som følger af tesen. Hvis tesen (*positum*) er at respondenten er et æsel, skal han fx benægte at han kan tale latin, for det følger af tesen. Men han må natur-

15. Om *obligationes* kan man bl.a. læse i Stump & Spade 1982, Yrjönsuuri 1994.

ligvis udtrykke sin benægtelse på latin. I nogle varianter af spillet kan han kun svare *concedo* eller *nego* (“det benægter jeg”), i andre kan han også svare *dubito* (“det er jeg ikke sikker på”) eller *distinguo* (“her vil jeg skelne”), og i sidste tilfælde indføre en distinktion der tillader ham at acceptere den forelagte påstand i en forstand og benægte den i en anden.

Hos den berømte filosof Boethius de Dacia (“Bo fra Danmark”) omkring 1270 optræder en variant af obligations-disputationen med to faser.¹⁶

– I første fase er respondenten er bunden til at gå med til enhver sætning som opponenteren præsenterer ham for, uanset dens sandhedsværdi, så længe den blot er forligelig med de påstande han allerede har antaget. I modsat fald skal han benægte den.

– Efter en vis tid skiftes til anden fase. Opponenten fortsætter med at præsentere respondenten for nye påstande, men nu må han kun sige *concedo* til en påstand hvis den følger af en af de sætninger han antog i fase 1, til gengæld *skal* han så gå med til den, om så det er en umulighed, og han skal benægte enhver sætning som står i modstrid med hvad der blev antaget i fase 1.

Denne variant ligner opbygningen af en aksiomatisk videnskab. Først forsøger man at samle sig et sæt konsistente grundsætninger, derpå forsøger man at udlede andre sætninger af dem. I øvelsen er alene konsistens og afledelighed kriterier for hvad der er en rigtig reaktion (antagelse eller forkastelse) på en sætning, ikke overensstemmelse med virkeligheden.

Det har krævet sin student at holde tungen lige i munden under en obligationsøvelse og klare sig igennem mere end nogle få omgange uden at gå i opponenterens fælde. Men sikken en træning i argumentation!

16. Om Boethius’ form for obligations-disputation og dens plads i han samlede tænkning, se Ebbesen 2002: 150.

Disputationer var en central virksomhed ved alle middelalderlige læreanstalter og blev opfattet som noget centralt helt op til 1800-tallet, men det må indrømmes at de eftermiddelalderlige disputationer ofte har været noget tyndt øl,¹⁷ så det er ikke uden grund at Holberg gjorde grin af disciplinen. Da Niels Klim er faldet ned fra en hule i Norge til en underjordisk verden og endnu ikke har fået fast grund under fødderne, kommer der en grif. I sin angst griber han efter sit *testimonium academicum* –forløberen for senere tiders eksamensbevis– for at skræmme griffen med det, for det bevidner at han kan klare enhver modstander i en disputation, omend kun ved at påberåbe sig en procedurefejl.¹⁸ Senere forklarer han over for en repræsentant for potuanerne, et af de underjordiske folk, som har for vane at føre alvorlige debatter, at disputationer hjemme i København hovedsagelig handler om to gamle europæiske folkeslags skikke, sprog og påklædning, og fremhæver at han selv har stået for tre lærde disputationer om disse folks gamle tøfler. Det får hans potuanske vært til at bryde ud i en latter så hele huset runger.¹⁹

Den regelbundne disputation var på Holbergs tid ved at dø som akademisk arbejdsinstrument, selv om den stadig stod i statutterne.

1800-tallets reformer af universiteterne skabte imidlertid nogle steder, herunder i København, betingelser for en sund, regelbundet, videnskabelig debat ved disputatsforsvar, hvor forfatteren af en doktorafhandling som respondent (i København med titel af *præses*) skulle forsvare sig mod indvendinger fra både officielle opponenter og opponenter *ex auditorio*. Nogle gange blev det mest til en gang udveksling af høfligheder, men det kunne også gå hedt til og dermed hjælpe til at klargøre videnskabelige problemstillinger.

17. Om disputationer ved Københavns Universitet efter middelalderen, se Ebbesen & Koch 2003: 61-64.

18. Holberg 1741: 11 (afsnit I.14 i senere udgaver): “videbam toruum et immanem esse gryphum. Tanto tunc corripiebar terrore, ut oblitus mei ipsius et sidereae meae, ad quam nuper evectus eram, dignitatis, in isto animi aestu deprompserim testimonium meum Academicum, quod in oculis meis forte habebam, occurrenti ostensus adversario, examina mea Academica me sustinuisse Studiosumque me esse, et quidem Baccalaureum, qui quemvis aggressorem extraneum exceptione fori repellere possem.”

19. Holberg 1741: 37 (senere § III.6): “Respondebam ego, vulgo fieri de rebus admodum doctis et curiosis, in primis de iis, quae spectant ad mores, linguas et vestitus duarum veterum gentium, quae olim in Europa maxime floruerant; testabarque me trinis eruditibus disputationibus commentatum in veteres earundem gentium crepidas. Hoc audito, tantum edidit cachinnum, ut tota domus inde exsonaret.” Holberg hentyder ret direkte til en afhandling af Otto Sperling fra 1696: *De Crepidis veterum, Nunc vulgò Pantoffelen dictis Diatribe*.

Selv har jeg haft en vidunderlig disputation ved mit disputatsforsvar i 1981, hvor jeg som *præses* bl.a. skulle værgе mig mod professor Paul Moraux (1919-1985) fra Freie Universität i Berlin, der var *opponens ex officio*, og som på et centralt punkt i fortolkningen af Porphyр var rasende uenig med mig. Vi fægtede en halv times tid med alle de våben vi havde uden at ville give kvarter. Vi kom ikke til nogen klar afgørelse af striden, for ingen af os ville overgive sig, og så pludselig var den afmålte tid ude – *cedat tempus!*, som man sagde i middelalderen for at markere at disputationen måtte afbrydes. Hvor var det dog fornøjeligt og lærerigt! Og som sig hør og bør, var Moraux og jeg udmærkede venner bagefter, selv om han endnu et par år senere kunne skumme af frustration over at en af hans elever var kommet frem til samme opfattelse af Porphyр som mig: *Das ist doch reines Ebbesen!* skal han have vrisset ad den kætterske elev.²⁰

Nu er den gamle doktorgrad med dertil hørende forsvarshandling blevet ganske marginaliseret i København i forhold til ph.d.-graden. Der ér lidt plads til en ægte diskussion i et moderne ph.d.-forsvar i Danmark, men ikke voldsomt meget, og i de fleste andre lande er situationen ikke meget bedre, ja tit værre. Den ægte videnskabelige disputation foregår i andre rammer, typisk ved diskussionen af et foredrag ved en konference – bevarer, for det meste er det en tam forestilling, men det er nu ikke så sjældent at der er bid i ordvekslingerne, så alle parter faktisk lærer noget. Og godt det samme, for diskussionen er den videnskabelige kulturs hjerteblod.

Litteratur

Bloch, David & Ebbesen, Sten 2010: *Videnssamfundet i det 12. og 13. århundrede. Forskning og formidling*, Historisk-filosofiske Skrifter 33, Det Kongelige Danske Videnskaberne Selskab: København.

20. Episoden er blevet mig fortalt af min nu afdøde kollega Paraskevi Kotzia-Panteli fra Thessaloniki, som var en af Moraux's sidste elever.

- Ebbesen, Sten 1993: Ebbesen, 'The Theory of *loci* in Antiquity and the Middle Ages', i K.Jacobi, udg., *Argumentationstheorie. Scholastische Forschungen zu den logischen und semantischen Regeln korrekten Folgerns*, Brill: Leiden, pp. 15-39.
- 2002: *Dansk middelalderfilosofi ca. 1170 - 1536* (= S. Ebbesen & C.H. Koch, *Den Danske Filosofis Historie 1*), Gyldendal: København.
- 2011: 'Context-sensitive Argumentation: Dirty Tricks in the *Sophistical Refutations* and a Perceptive Medieval Interpretation of the Text', i C. Marmo, udg., *Acts of the 19th European Symposium on Medieval Logic and Semantics*, *Vivarium* 49: 75-94.
- Ebbesen, Sten & David Bloch, Jakob Leth Fink, Heine Hansen & Ana María Mora-Márquez 2014: *History of Philosophy in Reverse*, *Scientia Danica* series H 8.7, Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab: København.
- Ebbesen, Sten & Carl Henrik Koch 2003: *Dansk filosofi i renæssancen 1537-1700*, (= S. Ebbesen & C.H. Koch, *Den Danske Filosofis Historie 2*, Gyldendal: København.
- Holberg, Ludvig, 1741: *Nicolai Klimii iter subterraneum novam telluris theoriam ac historiam Quintæ Monarchiæ adhuc nobis incognitæ exhibens*, Iacobus Preussius: København & Leipzig. Originaludgaven bærer intet forfatternavn.
- Long, Anthony a & David N. Sedley 1987: *The Hellenistic Philosophers*, 2 bd., Cambridge University Press.
- Martin, Christopher J. 2013: 'Instantiæ and the Parisian Schools' i J.L. Fink, H. Hansen, A.M. Mora-Márquez, udg., *Logic and Language in the Middle Ages. A Volume in Honour of Sten Ebbesen*, Brill: Leiden-Boston, pp. 65-84.
- Stump, Eleonore & Paul V. Spade 1982: 'Obligations' i N. Kretzmann, A. Kenny & J. Pinborg, udg., *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, Cambridge University Press, pp. 315-341.
- Yrjönsuuri, Mikko 1994: *Obligations. 14th Century Logic of Disputational Duties*, *Acta Philosophica Fennica* 55, Societas Philosophica Fennica: Helsinki.